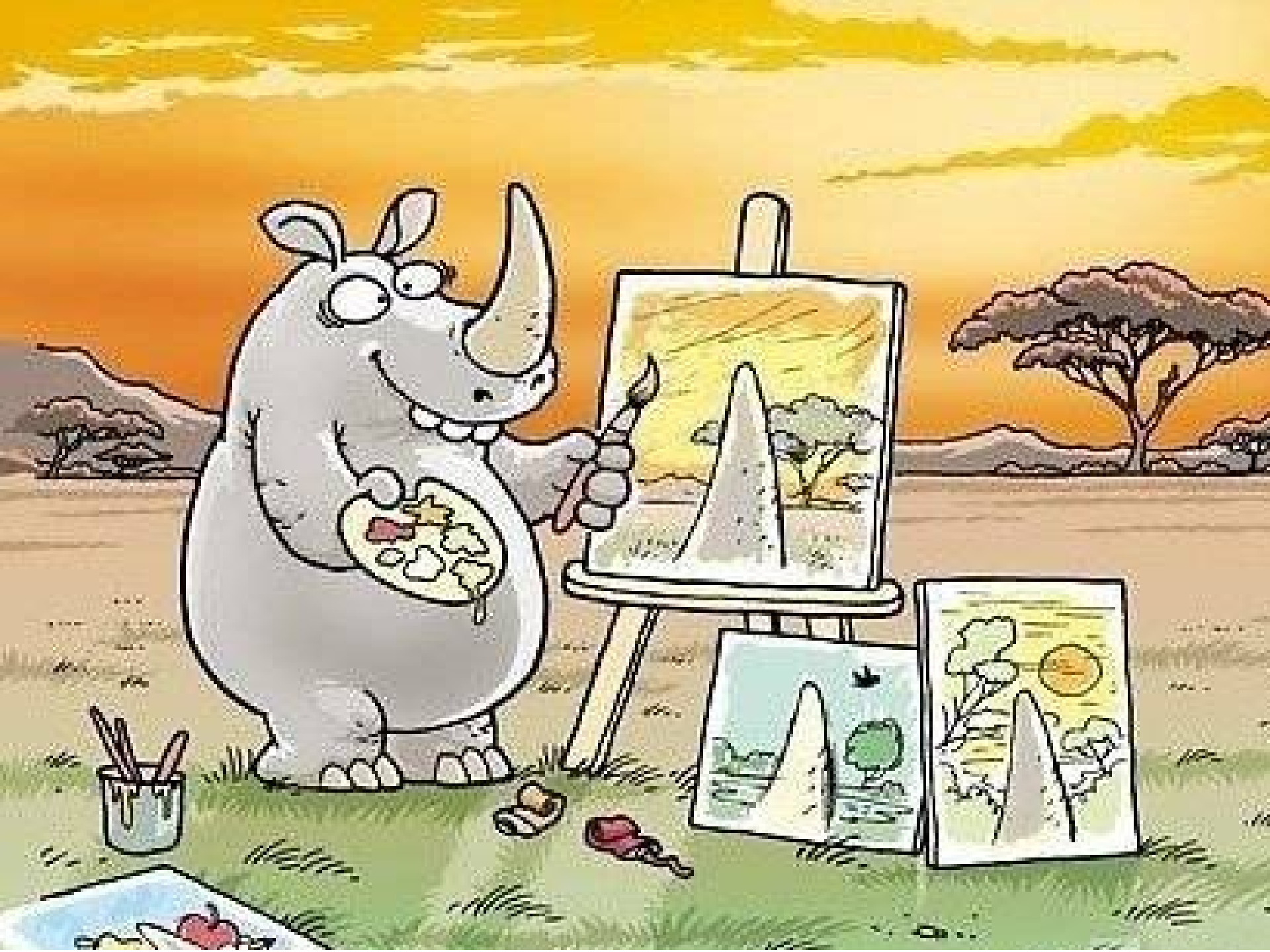

XXI gadsimts – vai notiek ekonomikas paradigmas maiņa?

Latvijas Ekonomistu asociācijas diskusija
2011. gada 10. novembrī

Profesors Ivars Brīvers,
Banku augstskola,
Rīga, Latvija

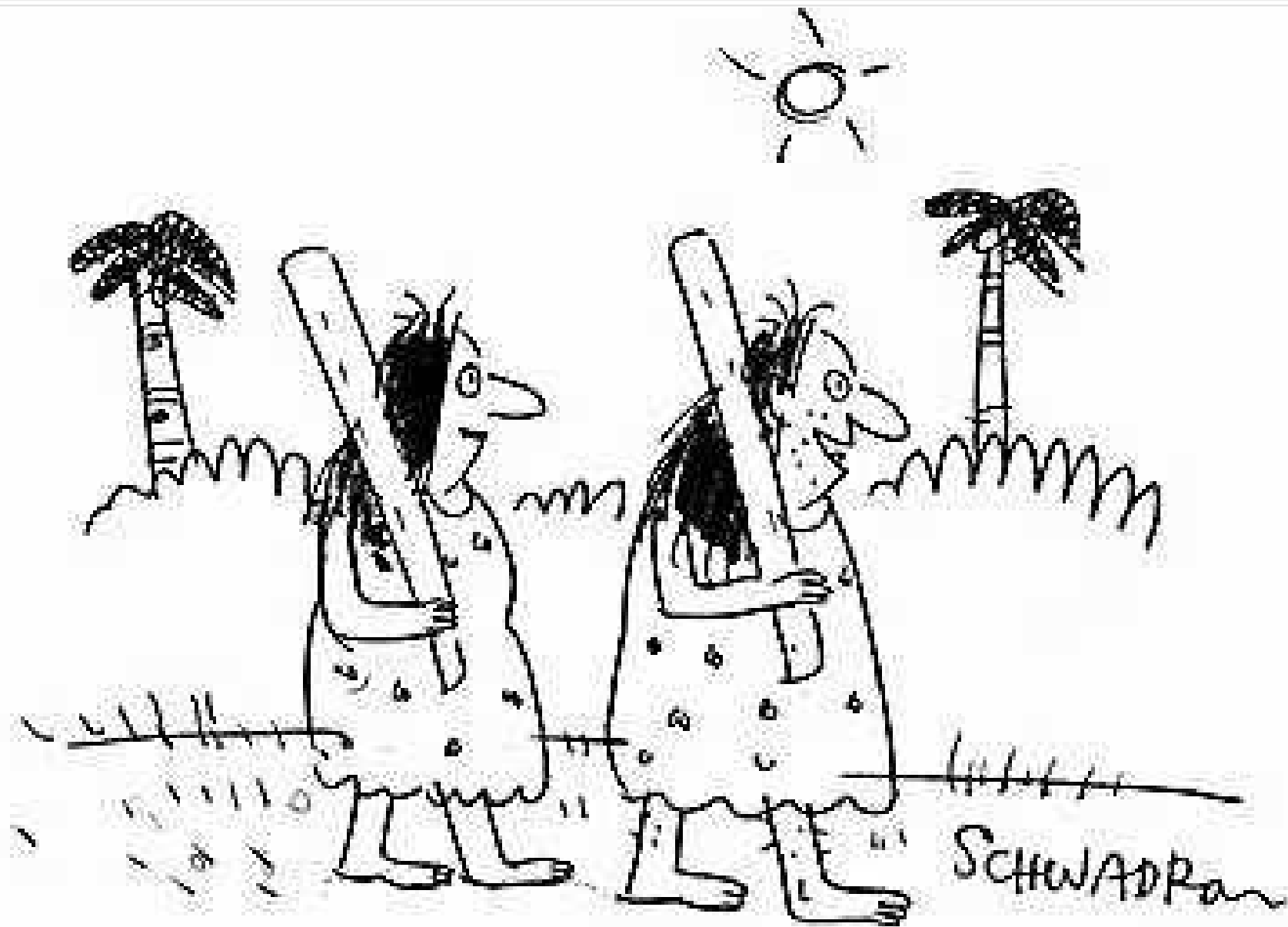
Paradigma – no sengrieķu *paradeigma* “piemērs, paraugs”.
Konceptuāla pamatsistēma, problēmu izvirzīšanas, formulēšanas un risināšanas modelis, kas dominē **noteiktā vēsturiskā periodā**.

Pirmatnējo cilvēku "ekonomika"

Kāda bija šo
cilvēku
ekonomikas
paradigma?

"HUNTING AND GATHERING ISN'T VERY PROFITABLE.
LET'S INVENT IPOs."

Kad pasaulē sākās būtiskas pārmaiņas? Kas tam bija par iemeslu?

Industriālā revolūcija -

- kapitāla koncentrācija,
- finanšu tirgi,
- ekonomikas izaugsme.

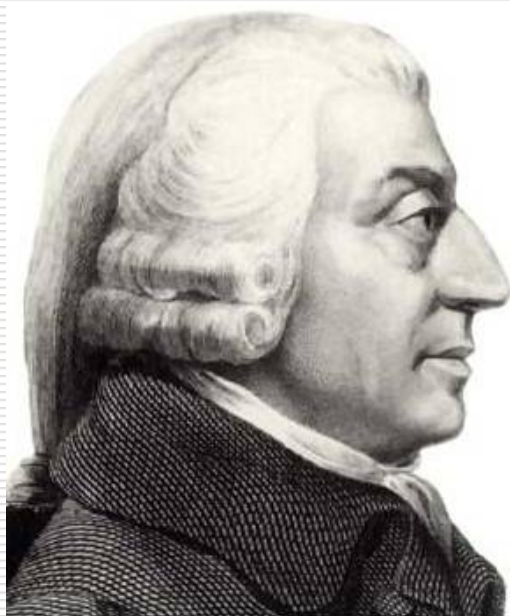
Izaugsme un attīstība

Latvijā gan politiķi, gan žurnālisti un pat ekonomisti vārdu „attīstība” lieto kā sinonīmu vārdam „izaugsme”. To, ka šie vārdi nav sinonīmi, skaidri parāda arī to latviskā semantika.

Izaugsme ir tad, ja kādas lietas ir vairāk, attīstība ir tad, ja pie tā paša daudzuma mums šī lieta ir labākā kvalitātē.

Tātad izaugsme nozīmē „kļūt lielākam”, attīstība – „kļūt labākam”. Ne vienmēr tas, kas kļūst lielāks, kļūst arī labāks. Līdz ar to izaugsmi izvirzīt par mērķi ir nepareizi. Jebkurai izaugsmei pienāk gals, jo nekas nevar augt bezgalīgi.

Klasiskā ekonomikas skola

Adam Smith (1723-1790)

David Ricardo (1772-1823)

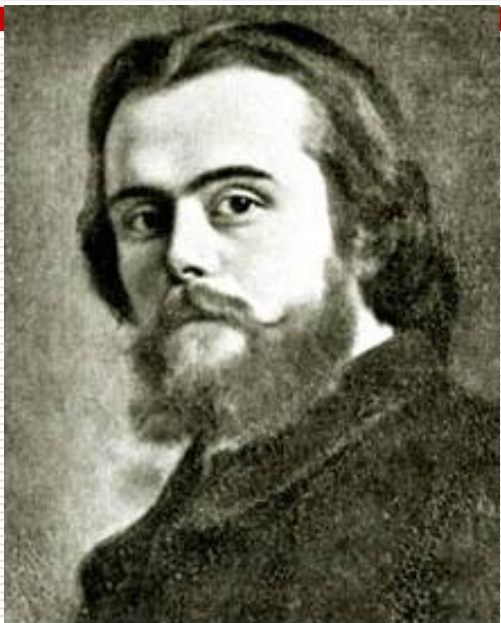
John Stuart Mill (1806-1873)

Kapitāla koncentrācija un ekonomikas izaugsme ir vēsturiski pārejošam periodam raksturīgi procesi.

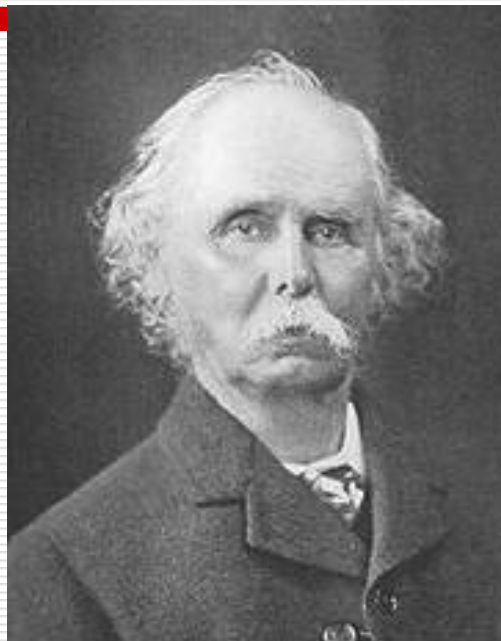
E. Smits 1776. gadā šo periodu novērtēja uz 200 gadiem.

(Atcerieties – “paradigma ... dominē noteiktā laika periodā”.)

Neoklasiskā ekonomikas skola

Leon Walras (1834-1910)

**Alfred Marshall
(1842-1924)**

Kapitāla koncentrācija, finanšu tirgi un ekonomikas izaugsme
būs mūžīgi vērojami procesi.

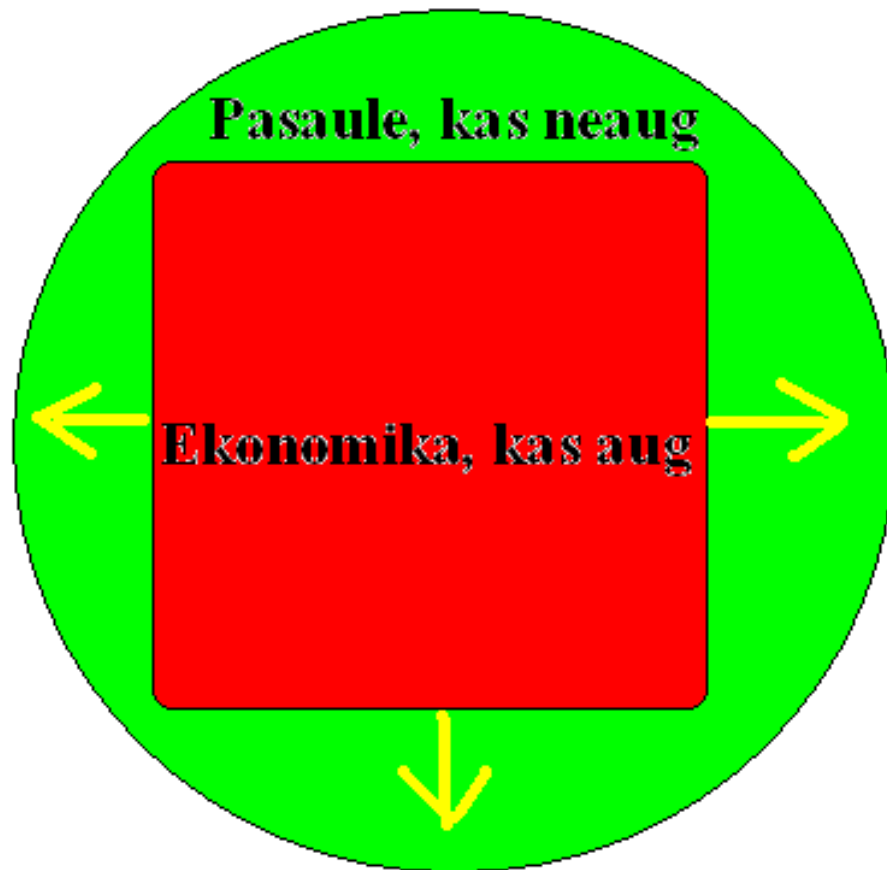
Ekonomikas izaugsme - XX gadsimta ekonomikas paradigma.

Kāpēc ir nobriedusi paradigmas maiņa?

Ekonomikas izaugsme joprojām tiek minēta kā mērķis partiju programmās, politiķi un banku “ekonomisti” to uztver kā neapšaubāmi labu lietu, pat neaizdomājoties – **kāpēc ir vajadzīga ekonomikas izaugsme? Kādas problēmas rada ekonomikas izaugsme? Vai nav tā, ka XXI gadsimtā guvumi no ekonomikas izaugsmes nespēj kompensēt tās radīto problēmu dēļ esošos zaudējumus? Varbūt klasiķiem – Smitam, Rikardo un Millam bija taisnība?**

Trīs viens otra eksistencei nepieciešami procesi:
izaugsme – finanšu tirgi – globalizācija

Kāpēc ir nobriedusi paradigmas maiņa?

Globalais kapitālisms

Celso Monteiro Furtado

(Pombal, July 26, 1920 – Rio de Janeiro, November 20, 2004)

TODAY NO ONE can dismiss the fantastic concentration of power that is embodied in what are called financial markets, dominated by exchange speculation. With the advance of globalization, those markets are now the most profitable. Therefore, and increasingly, the distribution of world income responds to virtual operations performed in the financial sector. This is the clearest manifestation of an emerging reality well described as *global capitalism*, the precursor of a future world system of power. The configuration of that system of power and its institutionalization--including the role that having the dollar will represent in it--shall become the main political task of the coming decades. The European project to create a single currency and to integrate their central banks, about to be realized in the near future, will be the first great experiment with multinational monetary policies, and can be seen as an attempt to affect the new configuration of world power.

The role that will correspond to the nation-states in this new political design should be a cause of concern, since the distribution of income generated in ever more interrelated productive systems will depend on it. There should be no doubt whatsoever that space shall continue to exist for the exercise of political will, as long as it is vigorously expressed.

The reflections contained in the pages below indicate some of the paths that are necessary to explore if one wishes to influence the configuration of the new power structure now dawning, from which it is impossible to escape.

Preface to *Global Capitalism*, Paris, April 1998

Starptautiskie aizdevēji un demokrātija

- Valsts X ir nonākusi "bankrota" priekšā.
 - Starptautiskie aizdevēji ir ļoti labsirdīgi un piedāvā savu palīdzību – aizdot krietnu naudas daudzumu.
 - Valsts X nolemj sarīkot referendumu, vai tās iedzīvotāji ir gatavi uzņemt šādu parāda nastu.
 - Starptautiskie aizdevēji ir ārkārtīgi sašutuši par šādu nepateicību un ir gatavi uz jebko, lai nepieļautu referendumu.
 - Valsts X atsakās no referenduma rīkošanas.
 - Kāpēc aizdevēji ir ieinteresēti aizdevumā vairāk, nekā saņēmēji? Kur tiks izlietota aizdotā nauda?
 - Mums pasniegtā "cilvēciskā vērtība" – demokrātija tiek piemērota selektīvi – referendumu tiek rīkoti tad, ja var paredzēt, ka to iznākums būs tāds, "kā vajag".
-

Kāpēc pēkšņi izrādās, ka grieķi, itāļi, portugāļi, spāņi, īri, ???, ir slinki?

- Izaugsmes paradigma paredz globalizāciju. “Konkurences priekšrocības” teorija būtībā paredz, ka katrs ražotājs savā ziņā kļūs par monopolistu, piešķirot savam produktam tikai tam vien piemītošas unikālas īpašības (parasti gan tas notiek pēc formas un ne pēc satura). Līdz ar to patiess kļūst apgalvojums, ka iekšējais tirgus jebkurai valstij kļūst par mazu.
 - Lai varētu pārdot produktu citu valstu tirgos, kuros ienākumu līmenis nav pietiekams, lai nodrošinātu pietiekamu pieprasījumu, starptautiskā kapitāla vadoņi īstenoja kredītu piešķiršanu šo valstu iedzīvotājiem, apzinoties, ka tie nekad netiks atdoti. Taču izaugsmes nodrošināšanai tas bija vienkāršākais ceļš.
-

Pievienotā vērtība un dažas formulas gandrīz no Marksa

Pievienotā vērtība – samaksa (vienmēr un tikai naudas izteiksmē) par saimnieciskās darbības (ražošanas) faktoriem:

- Darbu
 - Kapitālu
 - Mantisko kapitālu
 - Finanšu kapitālu
 - Zemi (dabas resursiem)
 - Uzņēmību
- $P - P'$
 - $P - N - P'$
 - $N - P - N'$
 - $N - N'$

IKP, ar kuru mēra ekonomikas augsmi, ir pievienoto vērtību summa.

Vai var radīt pievienoto vērtību, neradot reālu vērtību?

Vai var radīt reālu vērtību, neradot pievienoto vērtību?

Spekulatīvā ekonomika (N – N')

- Spekulatīvajā ekonomikā radītā pievienotā vērtība ir bez reālas vērtības.
 - Pat pēc vispieticīgākajiem vērtējumiem kopējais finanšu tirgu apgrozījums (nekustamā īpašuma spekulācijas, "fjūčeri", opcijas, valūtas spekulācijas u.c.) vismaz simtkārtīgi pārsniedz apgrozījumu reālajā ekonomikā.
 - Starptautiskais finanšu kapitāls barojas no spekulatīvās ekonomikas. Tas kontrolē valstu valdības, kuras, vārdos pasludinot prioritāti "ražošanai", darbos nepārprotami visu dara spekulatīvās ekonomikas interesēs.
 - Sākotnēji spekulatīvā ekonomika pildīja resursu optimāla izvietojuma funkciju, ar ko arī tagad reizēm tiek skaidrots labums, ko dod finanšu tirgi. Patiesībā inovācijas spekulatīvajā ekonomikā jau sen ir izjaukušas šo finanšu tirgu funkciju, vienlaikus sabojājot arī tirgus mehānismu.
-

Nauda – virtuālā bagātība

“Sabiedrības bagātībai mūsdienās ir divas komponentes: reālie labumi, kas ir radīti, piedaloties agrākām investīcijām reālajā ekonomikā, un “uz ticību balstītie” (*fiduciary*), jeb papīra “labumi”, kas ir radīti no tukša gaisa. Protams, patieso tautas bagātību, bez tās cilvēkkapitāla, veido tikai mantiskais (*tangible*) kapitāls. Taču no atsevišķa indivīda viedokļa raugoties, bagātība pārsniedz mantisko kapitālu par starpību, ko varētu dēvēt par “uz ticību balstīto” bagātību. Tā ir ilūzija, “kompozīcijas kļūda”, kas ir tipiska jebkurai sabiedrībai un tautsaimniecībai. Šī ilūzija ir spēkā, kamēr sabiedrība nemēģina pārvērst papīra bagātību reālā labumā.”

Nobela prēmijas laureāts Džeimss Tobins (*James Tobin*), no
“*Money and Economic Growth*”, 1965

“Eiropa 2020: stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un iekļaujošai izaugsmei”

- “Gudra izaugsme” – balstīties uz zināšanām un inovāciju
 - “Ilgspējīga izaugsme” – ierobežot vides piesārņojuma un vides resursu patēriņa pieaugumu, nosakot kvotas
 - “Iekļaujoša izaugsme” – mēģinājums risināt “lieko cilvēku” aizvien pieaugošo problēmu, ko ir radījusi ekonomikas izaugsme. Mērķis ir “radīt darba vietas” – tas liktos kuriozi pat XX gadsimta pirmās puses ekonomistiem.
-

A man and a woman are standing side-by-side against a plain grey background. The woman, on the left, has short brown hair and is wearing a red blazer. The man, on the right, has short dark hair, wears glasses, a white shirt, a red tie, and a dark pinstriped suit jacket. He is pointing his right index finger towards the camera. In the foreground, a white speech bubble with a black outline contains text in Latvian.

KO VAJAG DARĪT,
LAI DZIMTU BĒRNI?

Ko vajag darīt, lai dzimtu inovācijas?

Sastādīt programmas, rīkot konferences un seminārus, rakstīt kaudzēm doktora disertācijas, veidot dažādus aģentūras un institūtus. Tērēt tam visam ne mazāk kā 3% no IKP. Kurš vairāk naudas iztērējis, tas lielāks inovators un zinātnieks.

Līdz ar to "gudrā izaugsme" balstās nevis uz patiesām inovācijām, bet uz absurdu, inovācijas imitējošu darbošanos. Aizvien lielākā mērā inovācijas pārvēršas par farsu, kas nerada patiesu labumu, gluži tāpat kā spekulatīvā ekonomika.

Vērtēt zinātniskās darbības rezultātus un inovācijas pēc iztērētās naudas, kā tas tiek darīts pašlaik, ir absurdi gan mikrolīmenī, gan vēl jo vairāk makrolīmenī.

“Eiropa 2020: stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un iekļaujošai izaugsmei” uz papīra

Stratēģija “Eiropa 2020” labākajā gadījumā ir mēģinājums rast izeju esošās paradigmas ietvaros. Tas ļauj paredzēt, ka šo stratēģiju sagaidīs tās priekšteča – Lisabonas stratēģijas liktenis.

Katrs pats var vērtēt, vai šajā stratēģijā paredzētais – „lai līdz 2010. gadam Eiropas Savienība kļūtu par konkurētspējīgāko, dinamiskāko, un uz zināšanām balstīto reģionu pasaulē” ir piepildījies.

Paradigmas maiņa

Izaugsme pati par sevi nav ne laba, ne slikta. Dabā lietas aug pašas par sevi, taču laikā **prot apstāties izaugsmē**.

Jaunās ekonomikas paradigmas pamatā – šis pats princips: ekonomika (gan mikro gan makrolīmenī aug, līdz sasniedz optimālo apjomu. Tad izaugsme apstājas, taču neapstājas attīstība. Galvenā vērtība ir veltīta vides (ne tikai tādā nozīmē kā “daba”) saglabāšanai.

Jaunā ekonomikas paradigma balstās nevis uz uzņēmēju – inovatoru (vēl jo vairāk ne uz uzņēmēju – spekulantu), bet uz **lietpratīgu saimnieku** (Sahkundig Wirt, сведуций хозяин, effective executive), kurš pirmkārt zina **ko darīt**, un, otrkārt, **kā darīt**.

Tiek veidota stacionārā jeb **stingrā stāvokļa ekonomika** (steady-state economy).

Ir privātīpašums uz mantisko kapitālu, nav privātīpašuma uz finanšu kapitālu.

Vai sistēma var attīstīties bez augsmes?

“Stacionārs kapitāla un iedzīvotāju stāvoklis nenozīmē stacionāru cilvēka stāvokli. Seit var būt lielākas iespējas kā jebkad visu veidu gara kultūrai, morālam un sabiedriskam progresam; lielākas iespējas Dzīves Mākslas pilnveidošanai, un daudz lielāka vēlme to pilnveidot, jo cilvēku prātus vairs nenodarbinās izdzīvošanas māksla. Arī industriālās prasmes var tikt tikpat nopietni un sekmīgi pilnveidotas, ar to vienīgo atšķirību, ka tas kalpos nevis bagātības vairošanai, bet dos savu efektu izlietotā darba samazināšanai.

Man nešķiet pievilcīgs dzīves ideāls, ko sludina tie, kuri uzskata, ka cilvēku normāls stāvoklis ir nemītīga cīņa. Grūstīšanās ar elkoņiem un kāpšana cits citam uz kājām, kas veido sabiedrības pašreizējo dzīvi, nav neizbēgams cilvēku liktenis, bet gan nepatīkama industriālā progresa vienas fāzes izpausme.”

No John Stuart Mill, *Principles of Political Economy*, 1848, Book IV, Chapter VI, “Of the Stationary State”

Džons Stjuarts Mills
John Stuart Mill
(1806 - 1873)

Jaunās ekonomikas pamatelementi – mazas, autarķiskas valstis

Katrai tautai ir jābūt spējīgai attīstīties saviem spēkiem, bez palīdzības no ārienes. Visi dzīvībai svarīgie produkti iespēju robežās ir jāražo pašu valstī. Tikai tāda valsts spēs būt patiesi neatkarīga. Jebkura valsts, kuras ekonomika ir atkarīga no citām valstīm, ir ne vien pakļauta krīzēm, bet arī var kļūt par dažāda veida izspiešanas upuri. Un otrādi – patiesi neatkarīgas valstis var veidot veselīgas tirdzniecības attiecības ar citām valstīm, apmainot ražošanas pārpalikumus un specifiskus produktus, taču saglabājot ekonomisko neatkarību un nenonākot parādu jūgā.

Tādā ekonomikā nav vietas starptautiskā kapitāla spekulācijām. Šāda ekonomika ir jaunākais ienaidnieks lielajām starptautiskajām bankām, kuras spēj eksistēt tikai pateicoties kredītu izsniegšanai un procentu saņemšanai no tiem. Tāpēc tās, izmantojot savu milzīgo ietekmi uz valdībām, darīs visu, ieskaitot militāra spēka izmantošanu, lai nepieļautu šādu neatkarīgu ekonomiku veidošanos.

Nobeigums

Pašreizējā uz alkatību un skaudību balstītā pasaules ekonomikas kārtība nav ilgtspējīga un agrāk vai vēlāk tā sabruks.

Pasaulē notiekošie procesi liecina, ka tas var notikt visai drīz.

Starptautiskā finanšu kapitāla vara ir gatava saglabāt esošo kārtību par katru cenu. Tas var izdoties, izraisot globālu, postošu karu, kas savā ziņā būtu ekonomikas augsmes problēmas risinājums.

Latvijā valdošie politiskie spēki, it īpaši "labējās latviskās partijas" ir sevišķi centīgi starptautiskā finanšu kapitāla interešu aizstāvji uz latviešu tautas labklājības un izdzīvošanas rēķina, ko arī apliecina SVF u.c. uzslavas saviem rokaspuišiem Latvijā.

No Andreja Pumpura eposa "Lāčplēsis"

Laik' no laika laivinieki,
Braukdami pa Daugavu,
Pusnaktī redz divus vīrus
Stāvā krastā cīkstoties;
Pa to laiku piles drupās
Atspīd it kā uguntiņš.
Divi vīri cīnīdamies
Pienāk pašā krastmalā,
Kamēr beidzot tie no krasta
Ūdens dzelmē iegāžas;
Gaudu kliedziens atskan pilī,
Nodziest uguns gaismiņa.

Tas ir Lāčplēs's, kas te
cīkstas
Vēl ar svešo naidnieku,
Laimdota tur pilī skatās,
Gaida, kamēr uzvarēs.
Un ar reizi nāks tas brīdis,
Kad viņš savu naidnieku,
Vienu pašu lejā grūdis,
Noslīcinās atvarā, -
Tad zels tautai jauni laiki,
Tad būs viņa svabada!

